

LUKA BOTIĆ ĐAKOVAČKI ZASTUPNIK U HRVATSKOM SABORU
1861. U KONTEKSTU POLOŽAJA HRVATSKOG NARODA
U MONARHIJI TADA

TEREZA GANZA-ARAS
Filozofski fakultet Zadar

UDK: 949.75"18"
Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 5. III. 1993.

Sazivanje Sabora 1861. bilo je izazvano teškom unutarnjom i vanjskom situacijom Habsburške Monarhije, pa on nije imao karakter redovnih zasjedanja kakva su u ustavnom poretku uobičajena, nego je trebao rješavati pitanja vezana za opstanak Monarhije i hrvatskoga naroda u njoj. Trebali su odlučiti hoće li Hrvatski sabor slati predstavnike u zajednički državni parlament i kakav će odnos zauzeti prema Ugarskoj. Ove kraljeve odrednice unutar kojih se Sabor morao kretati, bile su držvanopravno kontradiktorne, jer su s jedne strane odražavale tendenciju da Trojednicu uključe u zemlje zastupljene u Carevinskom vijeću, nametnu joj priznanje zajedničkih poslova, kako bi bečki vladajući krugovi i nakon pada apsolutizma, uvođenja građanskih sloboda i parlamentarizma osigurao put ka daljnjem provođenju centralizma, dok je s druge strane davao Mađarima slobodu da obnove Ugarsku u povijesnom obliku. Hrvatski je Sabor odbio sudjelovati u Carevinskom vijeću i pristao na obnovu državne sveze s Ugarskom uz traženje stanovite autonomije. I Botić se priklonio ovom rješenju, ali je iz njegova govora jasno da nerado bira obnovu veze s Ugarskom i da je prinuđen tako postupiti zbog datih okolnosti koje se tada nisu mogle promijeniti. U svom je zastupničkom govoru istaknuo da drži kako bi samo takvo federativno preuređenje Monarhije koje bi bilo savez suverenih nacija mogao osigurati njezin uspješni razvoj, a pravna bi stabilnost i socijalno zakonodavstvo olakšalo izlaz iz siromaštva.

Inače je Botićev ideal bio ujedinjenje i oslobodenje naroda na širem južnoslavenskom prostoru. Pod jedinstvenim narodom podrazumijevao je sve kojima je štokavština bila književni jezik. Smatrao je da bi se u jednoj federalnoj jedinici unutar Austrijske Monarhije federalistički preuređene ujedinio bar onaj dio toga naroda koji se nalazio unutar austrijskih granica. No kako je nakon Veljačkog patenta bilo teško vjerovati u mogućnost federativnog ustrojstva Monarhije, to je Botić glasovao za obnovu zajednice s Ugarskom, premda je time u nedogledno vrijeme bilo odgođeno ujedinjenje Dalmacije sa sjevernim dijelom Hrvatske, na čemu se inače Botić založio potaknut od Strossmayera nekoliko mjeseci prije otvaranja Sabora 1861.

Pokreti za ujedinjenje Italije i Njemačke odražavali su se na unutarnje prilike u Habsburškoj Monarhiji, bremenite ionako mnogim nedaćama, od kojih su najteže rješivi bili zahtjevi austrijskih naroda za uvažavanjem nacionalnih prava. Nakon poraza austrijske vojske na bojnopolju s Italijom 1859.; austrijski vladajući vrh ukida apsolutizam, zaveden poslije gušenja revolucije 1848./49., budući da se pokazao neefikasnim u sređivanju stanja u zamlji, nepodesnim za trajno održavanje unutarnje političke stabilnosti, za daljnju modernizaciju države i gospodarski napredak. Početkom ožujka 1860. počele su pripreme za saziv Carevinskog vijeća, pojačanog predstavnicima pojedinih zemalja (»krunovina«). Iz hrvatskih krunovina bili su pozvani iz uže Hrvatske Ambroz Vraniczany, iz Slavonije Josip Juraj Strossmayer, a iz Dalmacije conte Frano Borelli. Pojačano Carevinsko vijeće zasjedalo je četiri mjeseca (31. V. - 28. IX. 1860.) i sa 34 glasa protiv 14 dalo prijedlog da se u rješavanju osnovnog problema Monarhije, izraženog kroz nacionalna nezadovoljstva, primijeni federativno načelo preuređenja Carevine. Međutim, u Pojačanom carevinskom vijeću vodili su se sporovi oko toga treba li reorganizirati Habsburšku Monarhiju na principu jezičnih cjelina i time ostvariti ideju o oblikovanju saveza nacionalnih država pod istim vladarom ili pak na temelju povijesno-feudalnih autonomnih jedinica, što bi budućoj federaciji dalo obilježje administrativno-upravnog uređenja. Ovo posljednje ne bi bilo odraz udovoljenja nacionalnim zahtjevima austrijskih naroda za većim stupnjem uživanja vlastitog suvereniteta.¹

Vladajući bečki krug zagovarao je federativni prijedlog na historijskom principu, znajući da se tako može zaobići stvaranje nacionalnih državnih cjelina. Beč se nije odricao svojih centralističkih pretenzija. U prilog takvim namjerama državnog centra išla je nezaustavljivo modernizacija društva, odnosno razvoj građanskoga gospodarstva. Tom je razvoju, naime, imanentan centralizam radi potrebe jedinstvenog tržišta, koncentracije kapitala,

1 Dalmatinski predstavnik F. Borelli zagovarao je autonomiju Dalmacije priznavajući joj slavenski karakter u jezičnom pogledu i ne poričući izričito njezinu hrvatsku pripadnost, ali smatrajući da za njezino sjedinjenje s Hrvatskom trebaju biti obavljene prethodne promjene u Hrvatskoj, odnosno da za sjedinjenje nisu još sazreli uvjeti. O zbivanjima u Dalmaciji nakon pada apsolutizma vidi: G. NOVAK, Pitanja sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom 1860-61, *Historijski zbornik*, 1953., VI.; N. STANČIĆ, Nacionalna integraciona ideologija dalmatinskih narodnjaka 1860-61, *Radovi IHP*, 1978., XI.; ISTI, *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji* (Mihovil Pavlinović i njegov krug do 1869.), Zagreb 1980.; R. PETROVIĆ, *Nacionalno pitanje u Dalmaciji u XIX stoljeću*, Sarajevo, 1968.; V. BOGDANOV, Borba za ujedinjenje s Dalmacijom u Hrvatskom saboru iz godine 1861, *Zadarska revija*, 1961., br. 4-5.

koncentracije radne snage, prometne usmjerenosti prema najjačem trgovačko-kapitalističkom središtu, u što se bez iznimke pretvarao dotadašnji višemanje samo administrativni državni centar. Objedinjavanje svih globalnih smjerova razvoja u državnom središtu, kao i presudna uloga državnoga centra u odlučivanju o gospodarskoj i svakoj drugoj politici nailazilo je na otpor ostalih nacionalnih centara, pa te napetosti dominiraju cjelokupnim javnim životom Monarhije, od monetarne do jezične problematike. Apsolutistički način vladavine, tj. vladanje bez parlamenta i političkih stranaka, koje su u Monarhiji prvenstveno predstavljale interese nacionalnih cjelina, odgodilo je rasprave oko udovoljenja nacionalnih prava, što ih je revolucija 1848./49. bila oštro postavila.

God. 1860. bečka je vlast istaknula potrebu uvođenja jedinstvenog zakonodavnog tijela - Reichsrata - sa sjedištem u Beču, koje bi odlučivalo o poslovima zajedničkim za sve zemlje Monarhije. U zajedničke poslove bili su predviđeni ne samo vojska i vanjska politika, nego i odredbe i ustanove vezane uz trgovinu i financije. Jedinstveni parlament i zajednički poslovi učvrstili bi u praksi jedinstveni, tzv. službeni jezik, koji bi bio njemački. Centralizacija trgovine i financija najveću bi dobit donosila području glavnog grada, čineći ga ne samo ekonomski najsnažnijim dijelom države, nego i odlučujućim činiteljem u svim poslovima od javnog interesa. Federalne jedinice bi dobile ograničene autonomije tipa kulturno-upravne samostalnosti (školstvo, bogoslužje i sudstvo, te narodni jezik u unutarnjem životu). Stvarno one bi bile svedene na administrativne cjeline bez suvereniteta, a za nacionalnim suverenitetom su svi austrijski narodi težili.

Listopadska diploma iz 1860., donesena nedugo nakon prestanka rada Pojačanog carevinskog vijeća, sadržavala je centralističku namjeru. Stoga je izazvala otpor, najjače izražen kod mađarskih političara. Oni su tražili takve unutarnje državnopravne promjene koje bi omogućile realizaciju mađarskih zahtjeva iz revolucije 1848., a koji zahtjevi su Slavoniju i Rijeku s njezinim područjem, tzv. Ugarskim primorjem, tretirali kao integralni dio Ugarske. Pod Hrvatskom su podrazumijevali samo tri županije (zagrebačku, varaždinsku i križevačku). Vojne krajevine su ionako bile pod upravom vojnih vlasti, pa je prema mađarskim zahtjevima Hrvatska bila ograničena na najuži mogući teritorij, uglavnom samo na kajkavski dio hrvatskoga nacionalnog prostora. Shodno tom teritorijalnom suženju, mađarski zahtjevi su određivali »Hrvat

skoj« svega 18 zastupničkih mjesta u ugarskom parlamentu, gdje je bilo ukupno 446 delegata.²

Pod pritiskom Madžara, ali i drugih nenjemačkih naroda Monarhije, bečka je vlast morala napustiti misao o federalističkom (upravnom) preuređenju cijele Monarhije prema konceptu Listopadske diplome iz 1860. te prepustiti Madžarima da urede »svoj« povijesni teritorij. Beč je zadržao pravo odlučivanja o uređenju ostalog dijela Monarhije, pa je u tu svrhu donesen tzv. Veljački patent (26. II. 1861.) On je propisao osnovne odredbe koje su osigurale centralističke mogućnosti Beča za područja koja su povijesno spadala u tzv. austrijske nasljedne zemlje. Za zemlje povijesno ugarskog dijela Monarhije, u koje su spadale hrvatske zemlje ostavljeno je da odluče priključiti se »austrijskim« zemljama putem zastupstva u Carevinskom vijeću.

Veljačkim patentom se odredilo da Carevinsko vijeće (Reichsrat) radi u dva dijela: jedan bi dio bio nadležan za uži austrijski dio (Cislajtaniju) i drugi za cijelu Monarhiju. Za razliku od Listopadske diplome,³ Veljački patent je davao madžarskim političarima mogućnost ostvarenja većih ovlaštenja na »svom« teritoriju, ali budući da je ostavio otvorenim pitanje pripadnosti uže Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, vršen je pritisak da se priključe austrijskoj grupi zemalja. Dok se to ne riješi, Beč je odgodio raspravu oko sjedinjenja cijele Trojednice, odnosno sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom. Naime, Dalmaciju Beč nipošto nije htio prepustiti Ugarskoj, što bi se dogodilo da je sjedinjenje provedeno, a Hrvatski sabor odlučio ostati u zajednici s Madžarskom u Ugarskoj. Odmah je bilo predviđeno za Dalmaciju da u Carevinskom vijeću bude zastupljena s ukupno 14 zastupnika. Sjedinjenje Dalmacije, Hrvatske i Slavonije moglo je biti ostvareno jedino u okviru »austrijskih« zemalja, a nipošto ne u okviru Ugarske. Protiv prvog rješenja ne samo da su bili Madžari, nego su bili i prekovalebitski Hrvati, jer ih je uz Ugarsku vezivala gotovo devetstogodišnja zajednička prošlost sa svim vezama koje su iz toga proizlazile, a još više svijest o većoj opasnosti koja dolazi od Beča.

S Veljačkim patentom iz 1861. pokušalo se s jedne strane ublažiti otpor Madžara, a s druge strane iz primorati da se zajedno s Hrvatskom, za koju

2 J. ŠIDAK, *Studije iz hrvatske povijesti za revolucije 1848-49*, Zagreb, 1970., 21.

3 J. ŠIDAK, M. GROSS, I. KARAMAN, D. ŠEPIĆ, *Povijest hrvatskog naroda g. 1860-1914*, Zagreb, 1968., 18.

je Beč držao da bi se zbog Dalmacije mogla ipak odlučiti za slanje zastupnika u Carevinsko vijeće, priklone federalističkom uređenju pod vodstvom Beča. Ni s Veljačkim patentom, naime, nije još Beč definitivno odustao da Mađžare i ostale narode ugarskog dijela Monarhije (Translajtanie) dovede u Carevinsko vijeće. Radi prvog cilja, tj. radi uvažavanja mađžarskih zahtjeva Mađžarskoj je već krajem 1860. bilo vraćeno Srpsko vojvodstvo, osnovano u vrijeme revolucije 1848./49., a početkom 1861. i Međimurje, dakle obje pokrajine koje je Mađžarska bila izgubila 1848./49. u ratu s vojskom bana Jelačića. Radi drugoga cilja, odnosno da bi privolili Hrvatski sabor da pristane slati svoje zastupnike u Carevinsko vijeće, bila je ponovno uspostavljena Srijemska županija (Iločki i Rumski kotari koji su pri stvaranje Srpske vojvodine u studenom 1849. njoj bili pripojeni) i vraćena Slavoniji. Nadalje, bilo je Hrvatskom saboru stavljeno do znanja, da će se provesti sjedinjenje Dalmacije i dijela Istre Hrvatskoj ukoliko Sabor u Zagrebu donese odluku o ulasku hrvatskih zastupnika u Carevinsko vijeće.

Međutim, ni Mađžari ni Hrvati nisu bili voljni stupiti u Carevinsko vijeće i time doći u situaciju da prihvate zajedničke poslove s Austrijom, te se tako podvrgnu konačno i izravno bečkom centralizmu i germanizaciji, koja je nerazdvojni dio centralističke prakse.

Poslije Listopadske diplome 1860., a prije Veljačkog patenta 1861., u hrvatskoj javnosti je vladalo nepovjerenje u austrijsku politiku o unutarnjem preuređenju Monarhije. Početkom 1861. Ante Starčević piše u Adresi Riječke županije protiv Austrije i njezinih centralističkih težnji, a slično mišljenje ističu i J. J. Strossmayer i Franjo Rački. Rački je neposredno nakon Listopadske diplome napisao seriju članaka pod nazivom »Jugoslavjenstvo«,⁴ u kojima je propagirao ideju o kulturnom ujedinjenju svih Južnih Slavena, a kao aktuelni politički program istakao ujedinjenje hrvatskih zemalja i Srpske vojvodine. Zaštitu od bečkog centralizma vidio je u ulasku u savez s Ugarskom, a u teritorijalnom ujedinjenju jugoslavenskih zemalja unutar Monarhije gledao je osiguranje od centralizma iz Pešte.⁵

Hrvatski sabor je 3. VIII. 1861. jednoglasno odbio slati svoje zastupnike u Carevinsko vijeće, a dva dana kasnije odustao je uopće dalje raspravljati

4 *Pozor*, 27-29. i 30. X., te 2. i 3. XI. 1860.; J. ŠIDAK, *Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća*, Zagreb, 1973., 325-326.

5 ŠIDAK, GROSS, KARAMAN, ŠEPIĆ, *Povijest hrvatskog naroda*, 17.

o zajedničkim poslovima s Austrijom. Time je Hrvatski sabor utro put budućem dualističkom preuređenju Monarhije. Pristaše saveza s Ugarskom nadali su se da su izabrali manje zlo za Hrvatsku. Iz tog razloga većina u Saboru bila je sklona obnovi zajednice s Ugarskom, prekinute 1848./49. uz određene uvjete koji bi Hrvatskoj osigurali stanoviti opseg njezine državnosti.

Zbog takvog stava Hrvatskoga sabora jasno je zašto Beč nikada više nije dopustio postavljanje pitanja sjedinjenja ni Dalmacije ni Istre s Hrvatskom.⁶ Odbijanje Hrvatskog sabora da raspravlja o prijedlozima Veljačkog patenta oko eventualnih zajedničkih poslova za cijelu Monarhiju bio je razlog za prijevremeno raspuštanje Sabora, što je uslijedilo na kraljev nalog od 12. XI. 1861. Za centralističke planove bečkih vrhova zasjedanje hrvatskog Sabora s protucentralističkim stavom nije, dakako, bilo potrebno, a moglo je biti i opasno.⁷

Zasjedanje prvoga Hrvatskog sabora nakon njegove odgode u srpnju 1848. odvijalo se, dakle, u politički prilično nesigurnoj situaciji, bez obzira što su izbori za taj Sabor obavljani na temelju liberalnog izbornog rada iz 1848. Sabor je bio sastavljen samo od zastupnika tzv. Provincijala (uža Hrvatska i dio Slavonije). Nisu bili prisutni zastupnici iz Međimurja, nije bilo zastupnika iz Dalmacije (šestorica njezinih zastupnika prisustvovala je dijelu saborskog zasjedanja po svojoj privatnoj inicijativi, svrativši u Zagreb na putu iz Beča za Dalmaciju). Sabor je radio bez poslanika iz Riječkog kotara, bez zastupnika Riječkog kaptola, bez predstavnika Istarskog okružja, bez zastupnika Srpske vojvodine, bez zastupnika Donjo Karlovačke (pravoslavne) konsistorije, a Srijemska je županija umjesto 15 uputila svega 2 zastupnika. Vojnoj krajini je naknadno bilo dopušteno da pošalje svojih 55 zastupnika ali s pravom da sudjeluju u raspravi samo oko državnopravnih pitanja.⁸ Hrvatski sabor je prema svojim historijskim aktima smatrao da i dio Kranjske i dio Štajerske trebaju poslati svoje zastupnike u zagrebački sabor, što također nije

6 Mogućnost da dopusti sjedinjenje hrvatskih zemalja Beč je koristio u borbi protiv Mađžara. Posebno je u tu svrhu trebala služiti Dalmacija, koja međutim na takvu bečku politiku nije pristajala. Vidi: T. GANZA-ARAS, Dalmacija u austrougarskoj vanjskoj i unutrašnjoj politici početkom XX stoljeća, *Radovi ZJAZU, Zadar*, 1981., 27-28.

7 Gotovo sva traženja Hrvatske, izražena u predstavci Banske konferencije 26. XI. 1860. u povodu Listopadske diplome ostala su neuvažena. J. ŠIDAK, Ivan Mažuranić kao političar, u: *Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća*, Zagreb, 1973., 279-308.

8 Dnevnik Sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije godine 1861, Zagreb, 1862., 42, 55-56.

bilo ostvareno. U svojoj predstavi vladaru Sabor je uz navedene a odsutne pokrajine istakao načelno također i zahtjev o pripadnosti Hrvatskoj krajeva s »onu stranu Une i Save« koji se (još uvijek pod nazivom »hrvatska Turska«) nalaze pod turskom vlašću. Hrvatski je Sabor 1861. odredio na temelju svojih povijesnih akata koje bi sve zemlje trebale biti zastupljene u Saboru u Zagrebu, odnosno koje sve zemlje čine hrvatsku državnopravnu cjelinu.

Nepotpunost broja zastupstva zemalja na koje je Hrvatski sabor po svojim historijskim pravima pretendirao, te na tome gradio i svoje nacionalno državnopravno jedinstvo,⁹ bila je velika. Dodatno opterećenje Saboru dolazilo je i sa strane Srba u Monarhiji koji su optužili Hrvate zbog ukidanja Srpske vojvodine.¹⁰

Srpski političari s područja ukinute Srpske vojvodine bili su upoznati s činjenicom da je njihovu teritorijalnu posebnost Beč žrtvovao zbog madžarskih zahtjeva o vraćanju ugarskog povijesnog teritorija u stanje prije revolucije 1848./49. Kako je i većina predstavnika hrvatske politike nakon negativnog iskustva u vrijeme apsolutizma, kada je Beč odbacio hrvatske nacionalne zahtjeve iz 1848./49. (postavljene pod banovanjem Josipa Jelačića), bila sklona pružiti otpor bečkoj politici da pod firmom federativnog preuređenja Monarhije uvede centralizam, to je antibečko raspoloženje zastupnika hrvatskog sabora moglo naći uporište jedino u hrvatskom povijesnom pravu na državnu autonomiju isto kao što su to tražili i Madžari pozivom na svoje povijesno-državno pravo. U principu hrvatski političari iako su mogli približiti ugarskom državnopravno stajalište, premda su bili svjesni da se u slučaju isticanja povijesnog prava otvara hrvatsko-madžarski spor oko pripadnosti Međimurja, pa i Rijeke, te teška rasprava oko opsega hrvatske autonomije ukoliko se bude radilo na obnovi hrvatsko-ugarske državne zajednice. Za-

9 U Saboru su inače prevladavali nekadašnji ilirci. H. SIROTKOVIĆ, Izborni red za Sabor od 1861. godine i provođenje izbora, *Rad JAZU*, 1967., vol. 347, 211-270.

10 Istodobno dok je na hrvatskoj političkoj sceni prevladavala ideja o južnoslavenskoj uzajamnosti u političkom vrhu Srbije pravili su se planovi o stvaranju Velike Srbije. O toj problematici: V. CILIGA, *Slom politike Narodne stranke (1865-1880)*, Zagreb, 1870.; ISTA, O političkim koncepcijama i djelatnosti Samostalne narodne stranke 1863-1865, *Časopis za suvremenu povijest VII*, 1975., 2.; V. J. VUČKOVIĆ, *Politička akcija Srbije u južnoslavenskim pokrajinama Habsburške Monarhije 1859-1874*, Beograd, 1965.; N. STANČIĆ, Problem »Načertanija« Ilije Garašanina u našoj historiografiji, *Historijski zbornik*, XXI-XXII, 1968.-1969., 179-196.; D. STRAJAKOVIĆ, Politička propaganda Srbije u južnoslavenskim pokrajinama 1844-1855, *Glasnik istorijskog društva*, Novi Sad, 1936., IX.; K. MILUTINOVIĆ, Garašaninovi poverenici u Dalmaciji, *Istorijski časopis*, 1974., 1-2.; R. PETROVIĆ, n. dj., 92.

uzevši državnopravno povijesno stanovište, hrvatski su se političari morali naći u opreci s politikom Srba u južnoj Ugarskoj (današnjoj Vojvodini) i Slavoniji. Srpska etnička zajednica u Monarhiji uopće, pa tako ni u Dalmaciji, nije imala historijsko pravo na teritorijalnu autonomiju. Srpski etnički kolektiv došao je i nastanio se u postojećoj državi (Ugarskoj, Hrvatskoj), u kojoj je dobio crkvenu a zatim kulturno-etničku slobodu, ali teritorijalnu autonomiju nije mogao izboriti u legalnim prilikama, jer su legalna sredstva štitila zemljišno-državna prava naroda koji je tu bio nositelj državnosti (Mađžari, Hrvati).

Srpski su predstavnici svoje nezadovoljstvo zbog ukidanja Srpske vojvodine i vraćanja Iločkog i Rumskog kotara, odnosno Srijemske županije Trojednici, okrenuli protiv hrvatskih političara i hrvatske politike uopće. U negaciji povijesno-nacionalnih prava Hrvata kao tobožnjem feudalnom ostatku i u isticanju prirodno-etničkog prava, po kojem su Srbi i Hrvati jedan - srpski narod, gradili su svoju političko-narodnu strategiju u postizavanju priznanja prirodnih prava na nacionalnu autonomnost Srba u Monarhiji. Dosljedni svojoj konstrukciji po kojoj je hrvatsko ime oznaka za nestajući feudalni partikularističko-teritorijalni svijet dok je srpsko ime »pravo« narodno ime i za Hrvate, kako to tobože traži moderna narodna preobrazba temeljena na jedinstvu jezika, unosili su u saborsku raspravu napetost i pomutnju pojmova, pa nisu htjeli pristati na hrvatsko ime jezika.

Po objavi Listopadske diplome 1860. bila je formirana Banska konferencija sa zadatkom, da izradi prijedlog za teritorijalni opseg hrvatske federalne jedinice, za uređenje njezinih unutarnjih poslova, njezinog položaja unutar Monarhije i odnosa s vrhovnom vlašću. Predstavku Banske konferencije sastavio je Ivan Mažuranić, a bila je upućena kralju 26. XI. 1860. U njoj se tražilo formiranje jedinstvene Hrvatske sastavljene od niza teritorija koji su se lokalistički nazivali različitim imenima. Spominju se: Provincijal (civilni dio područja Hrvatske sjeverno od Velebita), Vojne krajine (pogranična obrambena područja pod upravom vojnih vlasti čiji se vrh nalazio u Beču), Dalmacije (u tadašnjem opsegu, tj. s Bokom kotorskom, podređenom neposredno vladi u Beču), istočna Istra (Volovski, Labinski i Novigradski kotari s Kvarnerskim otocima), te područje Rijeke i Međimurja, što je kao posljedica poraza Mađžara u revoluciji 1848./49. bilo dodijeljeno Trojednici, da bi u ovom vremenu ponovne uspostave stanja prije revolucije bilo »vraćeno« Mađžarskoj. Nakon što bi se spomenute hrvatske zemlje ujedinile, ta bi se

cjelina - prema Predstavci - trebala kao federalna jedinica osamostaliti pod upravom jedne hrvatske dvorske kancelarije sa sjedištem u Zagrebu i pod banom kao kraljevim namjesnikom. Upravno uređenje za cijelo područje bilo bi županijsko prema tradiciji ovog dijela Hrvatske koji je bio ostao i poslije turskih osvajanja u zajednici s Ugarskom, uveo bi se u javne djelatnosti hrvatski jezik, organiziralo narodno školstvo, te priznala autonomnost u unutarnjim poslovima.

Međutim, Predstavka Banske konferencije nije bila uzeta u razmatranje, kad je u vladajućim krugovima Beča postalo jasno da se centralističko-federativno uređenje Monarhije ne će moći ostvariti zbog otpora svih podređenih naroda Monarhije. Potpuno je pak izgubila značaj onda kada hrvatska politička javnost nije podržala tendenciju Beča da uspostavi jedinstvo Carevine bar putem jedinstvenog parlamenta. Od svih traženja iz Predstavke Banske konferencije provedeni su samo odredba o uvođenju hrvatskog jezika u civilne poslove i županijsko ustrojstvo za civilni dio sjeverne Hrvatske, gdje je također vraćena institucija bana s odlučujućom ulogom kralja u odabiru osobe za tu funkciju. Autonomija je ograničena na poslove iz područja školstva, pravosuđa i crkve.

Zasjedanje Sabora 1861.¹¹ protjecalo je bez delegata iz većeg broja hrvatskih zemalja, koje su »realno i virtualno« pripadale Trojednici, te u okolnostima praktički već riješenog položaja odnosno podjele Hrvata između Beča i Pešte. U saborskim raspravama miješala su se preživjela s modernim shvaćanjima povijesno pravo s narodnim, liberalizam s konzervativizmom, ali pravog utjecaja na povoljnu budućnost hrvatskih zemalja Sabor u Zagrebu 1861. nije imao.

Pozivanje na historijsko državno pravo bila je politička praksa u Monarhiji nametnuta iz političke nužde podređenih austrijskih naroda. U tom su pravu ti narodi crpili argumente za vlastitu državnost. No, nije bila dovoljna predstava o zajedničkoj prošlosti u nekada postojećoj samostalnoj državi, nego je mnogo više važnosti mogla imati dokumentacija o suverenom državnom funkcioniranju Hrvatske tijekom povijesti i kontinuitetu postojanja državnopravnih tijela. Na tim povijesno trajućim elementima vlastite makar i ne sasvim suverene države izgrađivao se moderni pojam državnosti, poznat iz terminologije pravaškog pokreta. Prirodno pravo na nacionalnu državu bilo

11 P. ČULINOVIĆ, Sabor Hrvatske od 1861., *Rad JAZU*, 1967., vol. 347, 77-210.

je neophodni preduvjet bez kojeg ne bi uopće bilo nastojanja za nacionalnim ujedinjenjem i oslobođenjem, ali prirodno pravo samo po sebi nije dovoljno za diplomatsku, parlamentarnu i legalnu borbu unutar relativno jake i svjetski ugledne Habsburške Monarhije tijekom XIX. st. Tek spoj prirodnog i povijesnog državnog prava davao je politici traženja suvereniteta legalnim putem pravnu težinu. Sasvim je razumljivo zašto je baš na Saboru 1861. postaljen kamen-temeljac stranci koja će za podlogu svoje politike uzeti hrvatsko povijesno-državno pravo. Činjenica, međutim, ostaje da su baš vođe buduće stranke prava Ante Starčević i Eugen Kvaternik bili na ovom Saboru usamljeni, jer je u njihovom pozivanju na hrvatsko državno pravo došla do izražaja moderna građanska svijest o suverenitetu nacije, što se poprilično razlikovala od historijsko-feudalne svijesti mađarona, kod kojih je historijsko hrvatsko državno pravo značilo ugarsko-hrvatsku državnu zajednicu ili od činovničke grupacije manje vezane za narodna prava zbog vlastite ovisnosti od državnog vladajućeg aparata.

Sabor 1861. odražavao je nemoćnu poziciju hrvatskoga naroda ali i umijeće da se u neposjedovanju stvarne moći upotrijebi politička vještina traženja mogućeg u realnim odlukama ili u deklarativnim izjavama. Ovo posljednje ilustrira govor Eugena Kvaternika od 18. VI. 1861. i njegov Prijedlog zakona »u pitanju odnošaja Trojedne ove Kraljevine spram krune i kraljevine Ugarske te austrijskog carstva«, što je svojevrsan nacrt ustava Hrvatske.¹²

Kvaternik je, poznavajući prilike u Europi, položaj Monarhije u njoj, odnosno znajući za neraspoloženje prema Austriji kao zadnjoj oazi jednog iščezavajućeg svijeta (svijeta prosvijećene apsolutističke feudalne vladavine), te uočavajući sukobe interesa europskih država, znao da je mađarska nacionalna borba ona karta kojom se Italija i Njemačka služe u potiskivanju austrijske moći na međunarodnom planu.¹³ Znao je dakako i to, da su mađarski zahtjevi hegemonistički u odnosu na narode ugarskog povijesnog sklopa: na Hrvate, Rumunje, Slovake i Srbe, ali da je ipak Beč glavni stup

12 Cit. prema knj. E. KVATERNIK, *Politički spisi*, priredila Lj. Kuntić, Zagreb, 1971., 380. Govor se donosi na str. 320-379, a Prijedlog na str. 380-408, izvorno vidi: Dnevnik sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije održana u glavnom gradu Zagrebu god. 1861, Zagreb, 1862., 184-210.

13 Pismo E. Kvaternika Nikoli Tommaseu iz Pariza 22. 4. 1860, KUNTIĆ, *Kvaternik, Politički spisi*, 89-97.

nepovoljnog položaja svih naroda u Monarhiji. U travnju 1860. (prije odluke Beča da dopusti parlamentarizam), pod dojmom mađarske propagande o potrebi prijateljstva između hrvatskog i mađarskog naroda, razmišljao je, kako bi zajedničkom hrvatsko-mađarskom akcijom uz oslon na Italiju i Francusku bilo moguće suzbiti dominantnu poziciju njemačkog dijela unutar Monarhije.¹⁴ Bio je upoznat i s planovima Rusije da koristeći pravoslavlje i slabost Turske protegne svoju moć nad Balkanom, do Sredozemlja i na Bliskom istoku. Procijenio je da se katolički Slaveni nemaju čemu nadati od Rusije.¹⁵ Stoga je, razočaran u nadama koje su ga bile povele u Rusiju, da tamo potraži podršku za emancipaciju svoga naroda, postao oprezan prema unošenju opće slavenske orijentacije u hrvatsku politiku. To će u Saboru 1861. mnogo jasnije izraziti njegov politički istomišljenik i prijatelj Ante Starčević.¹⁶ Kvaternik je bio sklon suradnji sa Slavenima unutar Monarhije poznavajući poljsku proturuskiju i češku protuaustrijsku emigrantsku djelatnost, ali je odbacivao savezništvo s pravoslavnim Slavenima.

Imao je dakle u vidu da slavenski narodi Monarhije, odnosno mađarski narodi Ugarske ne mogu naći potporu za rad na zaštiti svojih narodnih interesa nigdje izvan Monarhije, a ocjenjujući da su za Hrvate opasni i Beč i Pešta ponudio je na Saboru 1861. projekt kojim bi narodni zastupnici izrazili suverenost svoga naroda unutar Monarhije i u odnosu na Beč i u odnosu na Peštu. Pretpostavljao je da bi takav stav Hrvatskog sabora mogao biti Beču prihvatljiv zbog hrvatskog odbijanja da se obnovi prijašnja hrvatsko-ugarska zajednica a u situaciji kad je bečki državni vrh bio prisiljen dopustiti Mađarima velike ovlasti. Predlagao je da se u dogovoru s »hrvatskim« kraljem nađe sporazum o zajedničkim poslovima za cijelu Monarhiju, jer se u moderno oblikovanoj državi potreba nekih zajedničkih poslova ne može negirati, a da se s Ugarskom utvrdi jedan obrambeni savez, koji bi i nju i Hrvatsku štutio od prevlasti njemačkog dijela Monarhije.

U okolnostima kada su Mađžari s jedne strane davali izjave o prijateljskom raspoloženju prema hrvatskom narodu, a s druge strane u borbi za samostalnost inzistirali na svojim zahtjevima iz 1848., koji su zbog mađžar-

14 *Isto.*

15 Pismo E. Kvaternika grofu J. B. Rechbergu iz Züricha 12. 7. 1860., KUNTIĆ, *Kvaternik, Politički spisi*, 98-132.

16 Govor A. Starčevića u Saboru 26. 6. 1861. »Odnosaji kraljevine Hrvatske prema kraljevini Ugarskoj«, cit. prema knj. A. STARČEVIĆ, *Politički spisi*, izbor i predgovor T. Ladan, Zagreb, 1971., 103-133.

skog imperijalizma prema Hrvatskoj bili doveli do oružanog sukoba između ta dva naroda, Kvaterniku se činilo opasnim ići s Madžarima u dublju vezu od obrambenog saveza prema Beču. Držao je da u svemu ostalom te dvije državopravne jedinice trebaju ostati odvojene, što je nazvao internacionalnim odnosom. Princip internacionalnosti predlagao je i za odnose sasvim drugim narodima Monarhije. Isticao je da vrhovi Monarhije ionako ne će prihvatiti zahtjeve svojih podređenih naroda koji nemaju druge moći osim pozivanja na svoja prava. Slobodna volja Hrvatskog sabora mora se očitovati u isticanju načelnog stava o samostalnosti Hrvatske, isticao je.¹⁷

Većina zastupnika u Saboru s uvažavanjem se osvrnula na Kvaternikov govor i prijedlog, ali su smatrali da Hrvatska nema snage za takav načelan stav, te da gole načelne stavove nije korisno zauzimati stoga što oni ne donose ništa. Prevladavalo je mišljenje da treba pregovarati sa slabijom stranom, tj. s Madžarskom. Jasno je došla do izražaja sklonost ka obnovi zajednice s Ugarskom koliko zbog stoljetne državno-pravne tradicije, toliko još više zbog lošeg iskustva pod austrijskim apsolutizmom u vremenu od 1850. do 1860., te zbog činjenice da Beč nije uvažio hrvatska narodna prava kako je bio obećao u revoluciji 1848./49.

Sabor 1861. zasjedao je poslije Veljačkog patenta pa traženje kralja da Sabor odredi odnos Trojednice prema Ugarskoj nije značilo slobodu Sabora da odluči hoće li ili ne će obnoviti svoju zajednicu s Ugarskom, jer se to zajedništvo smatralo nespornim, nego se u novim uvjetima trebalo odrediti samo opseg zajedništva s Ugarskom i donijeti odluku o slanju hrvatskih zastupnika u bečki Reichsrat, što bi bila državopravna novost. Ovaj drugi zadatak koji je stavljen na rješavanje pred Sabor činio se kontradiktornim prvom, kako je na Saboru primijetio A. Starčević.¹⁸ Protivio se dotadašnjoj povijesnoj praksi Hrvatske i Ugarske, pa je rasprava o tome dignuta s dnevnog reda. Pravi smisao te prividne kontradikcije sastojao se u (neuspjelom) pokušaju Beča da, uspostavivši Ugarsku u povijesnom obliku iz vremena prije 1848./49., privede »njezine« dijelove u centralni parlament, čime bi se dakako bili uspostavili i zajednički poslovi za velik dio Monarhije. S vremenom bi bili prinuđeni i Madžari prići zemljama Carevinskog vijeća ili bi ostali izolirani, te tako oslabljeni.

17 *Dnevnik Sabora* 1861., 51.

18 »Protiv adrese Račkog«, LADAN, STARČEVIĆ, *Politički spisi*, 155.

Prijedlog saborskog »osrednjeg odbora«, koji je sastavio I. Mažuranić, polazio je sa stanovišta da su hrvatsko-ugarski odnosi god. 1848./49. bili prekinuti ne samo faktički nego i pravno, te da sada Hrvatska uspostavlja realno novi savez s Ugarskom, te je stoga potrebno da Mađarska prethodno prizna minimum hrvatske autonomije (zakonski član 42). Za većinu zastupnika ovaj Prijedlog »osrednjeg odbora« bio je prihvatljiv, jer je izražavao suvereno držanje Sabora i odredio uvjete o kojima se u pregovorima s Mađarima ne će uopće raspravljati kao i one o kojima će se razgovarati. Mišljenje četvorice zagrebačkih zastupnika da je hrvatsko-ugarska unija revolucijom 1848./49. bila samo faktično a ne i pravno prekinuta, pa da ju treba samo obnoviti pozivom na stanje prije revolucije, bilo je od Sabora odbačeno.

Interesantne su rasprave oko naizgled manjih pitanja, jer su i one odražavale brigu hrvatskih zastupnika, je li i koliko je Hrvatska suverena i suvremena.

Na zahtjev Kvaternika, a s jezičnom formulacijom Kukuljevića, Sabor je tražio da mu budu predočeni abdikacioni spisi kralja Ferdinanda V. iz 1848. i odreke nadvojvode Franje Karla da ga naslijedi. Tim traženjem Sabor je i koristio svoje pravo da, neovisno od ugarskog sabora, koji je to već bio učinio, provjeri i utvrdi pravnu valjanost vladanja Franje Josipa, čemu je bilo udovoljeno.¹⁹ Međutim, Sabor je ipak pristao da prizna jedinstveno krunjenje vladara za kralja ugarskoga i dalmatinsko-hrvatsko-slavonskog, premda je bilo mišljenja da bi se krunidbeni čin za Hrvatsku trebao obaviti posebno u Zagrebu. Iz formulacije kojom se prihvaća jedinstveno krunjenje u Budimpešti i za Hrvatsku bilo je iz kurtoaznih razloga stavljen izraz »ugodno«, ali je on na intervenciju Luke Botića izostavljen,²⁰ pa je cjelokupni tekst pristajanja da ugarska krunidba bude mjerodavna i za Hrvatsku dobio hladniji ton.

Rasprava u vezi s imenovanjem i prisegom bana sadržavala je elemente koji ukazuju da se feudalni suverenitet (plemstva) mogao lako spojiti sa suvremenim suverenitetom (naroda). Osnovno pitanje oko kojega se vodila diskusija bilo je priseže li ban zakletvu narodu ili kralju, zatim treba li sadržaj

19 *Dnevnik Sabora* 1861., 2, 18.

20 K. PAVIĆ, Politički lik Luke Botića, *Zbornik Centra za društvena istraživanja*, Slavonski Brod, 1985., I, 20.

teksta zakletve sastaviti Sabor ili kralj, pa tko ima pravo predlagati osobu za funkciju bana: Sabor kralju ili obrnuto. Upravo su zastupnici iz redova aristokracije u Saboru isticali primat Sabora i naroda, dok je nasuprot njima kralj smatrao svojim pravom da imenuje bana i odredi sadržaj njegove prisege, držeći ga svojim zamjenikom, gotovo svojim činovnikom u Hrvatskoj, dok su ga većina hrvatskih zastupnika željela prikazati predstavnikom hrvatskog naroda pred kraljem. Saboru je konačno bilo naloženo da se prekine rasprava o takvim pitanjima,²¹ nakon čega je I. Kukuljević ocijenio stanovište aristokracije odveć pravno-historijskim. Mažuranić je podržao Kukuljevića i izjavio da je nepotrebno dirati u kraljevu formulaciju. Njima se pridružio Strossmayer istaknuvši da je najvažnije imati konačno zaprisegnutog bana, a da je ionako u ustavnoj državi kraljevo i narodno pravo u dijalektičkoj vezi.²²

Nije bez važnosti naglasiti da je kralj i ovom prilikom za prvog bana poslije generala Jelačića imenovao osobu iz redova oficira, a vojska je stajala pod direktnom carsko-kraljevom komandom i bila jedini zajednički faktor jedinstven za cijelu Monarhiju. Ban Josip Šokčević imao je čin podmaršala i položaj generala. Prisegu je položio u Saboru pred kraljevim povjerenikom, za što je bio određen zagrebački nadbiskup J. Haulik. Tako je i dalje ostala u osobi bana sjedinjena vojna i civilna vlast direktno podređena kralju, a isti je princip primijenjen u Dalmaciji u osobi namjesnika koji je neprestano sve do 1903. bio visoki časnik, te u Ugarskoj, gdje je za istu funkciju bio postavljen general Lj. Benek.

Kvaternik je potakao raspravu o problematičnosti virilističkih prava.²³ Iako se prava po rođenju ili određenom položaju u crkvenoj hijerarhiji nisu mogla generalno osporiti, ipak su zastupnici oduzeli pravo na sudjelovanje u radu Sabora onim velikašima i crkvenim dostojanstvenicima koji više nisu živjeli na tlu Hrvatske i onima čiji su se zemljišni posjedi ili crkvene župe pretežno protezale izvan hrvatskih granica. Time se htjelo spriječiti pravo miješanja u rad hrvatskog Sabora mađarskim veleposjednicima i prelatima, koji su to pravo u povijesti imali stjecajem okolnosti što su posjedovali u Hrvatskoj zemljišta ili što su mađarske crkvene župe djelomično obuhvaćale dio hrvatskog teritorija. Spomenutom odlukom hrvatski je Sabor zastupao

21 *Dnevnik Sabora* 1861., 3-4.

22 *Isto*.

23 *Isto*, 25, 43-48.

novi princip državnosti: po mjestu boravka i plaćanja poreza, a ne prema zemljišnom posjedu i crkvenoj jurisdikciji. Strossmayer je postavio zahtjev da se župe na teritoriju obuhvaćenom hrvatskim državnim pravom izuzmu iz nadležnosti biskupa čija su sjedišta bila izvan hrvatskog teritorija, što je na Saboru prihvaćeno.²⁴ Ugarski sabor dakako nije pristao legalizirati tu odluku hrvatskoga Sabora pa ona nije bila provedena.

U želji da se koliko je god moguće više ograniči miješanje državnog austrijskog aparata u odluke Sabora, te Sabor učini stvarno narodnim predstavničkim tijelom, uskratilo se pravo glasovanja državnim činovnicima, uključujući i one namještene pri Banskome stolu, s obrazloženjem da nisu došli u Sabor putem izbora, niti im pripadaju virilna prava. Iz istih razloga osporeno im je čak i pravo prisustvovanja saborskim sjednicama.²⁵ Činovnički aparat u Hrvatskoj bio je sastavljen u vrijeme tek ukinutog Bachovog apsolutizma. Činili su ga mahom stranci: Nijemci, Česi, Slovenci, uzgojeni da krajnje birokratskim pristupom provode zakone Bachova režima, usmjerene na ostvarenje centralizma i germanizacije, na gušenje nacionalnih i građanskih sloboda. Njihovo prisustvo u Hrvatskoj teško se podnosilo, pa su u kolokvijalnom govoru dobili naziv Bachovih husara.²⁶ Policijski činovnici su bili obilježeni kao uhode i doušnici.²⁷ Pod njihovom prismotrom godinama su se nalazili mnogi hrvatski rodoljubi, pa tako i Hrvat iz Dalmacije Luka Botić zajedno s krugom svojih prijatelja u Đakovu.²⁸

Sabor 1861. doveo je u pitanje pravovaljanost virilističkih prava na sudjelovanje u radu Sabora onih nositelja plemićkih titula koji su te titule dobili u vremenu Bachova apsolutizma.²⁹

Na svaki je način u Saboru dolazilo do izražaja da se razdoblje oktroyirane ustavnosti od 1849. do 1859. jedva smatra ustavnim vremenom i da je ono, usprkos stanovitim poboljšanjima i modernizaciji privrednog i socijalnog života, ostalo u svijesti kao jedan težak i za narodne interese i slobodu nepovoljan period. Nasuprot tome periodu Sabor 1861. držao je

24 *Isto*, 47.

25 *Isto*, 55.

26 J. TRDINA, *Bachovi huzarji in Iliri*, Ljubljana, 1903., knjiga je objavljena na hrvatskom u prijevodu Tone Potokara, Zagreb, 1980.

27 F. ŠIŠIĆ, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, Zagreb, 1976., 427.

28 K. PAVIĆ, Luka Botić u Đakovu, *Đakovo i njegova okolica*, Đakovo, 1985., III, 79-81.

29 *Dnevnik Sabora 1861.*, 54.

zakonitim ono što je bilo zaključeno na Saboru 1848. godine. Prvenstveno su to bila »Narodna zahtjevanja«, donesena na Narodnoj skupštini u Zagrebu 25. III. 1848. o ujedinjenju hrvatskih zemalja, o uspostavi hrvatske vlade odgovorne Saboru, o uvođenju građanskih sloboda, o ukidanju kmetstva, ali i »Prijedlog« iz travnja 1849., izrađen u Permanentnom odboru odgođenog Sabora, iako je taj »Prijedlog« iskazao odobrenje centralnom parlamentu u Beču (Reichstagu), da u točno određenim poslovima prema zakonskom zaključku iz lipnja 1848. može imati nadležnosti i za Trojednicu. Štoviše, čak je ban Šokčević u pozdravnom govoru ističući rad na »procvjetanju narodnosti jugoslavenske« i na rješavanju odnosa prema ostalim »Slavjanima« unutar Monarhije označio 1848. kao primjer i inspiraciju.³⁰ Nisu njegove riječi mogle biti u suprotnosti s intencijama Beča, pa se vjerojatno radilo o položaju diskretnog oživljavanja hrvatskog antimadžarskog raspoloženja iz 1848. uz podgrijavanje federalističke ideje.

Sva se državno-pravna aktivnost Banske Hrvatske za vrijeme zbivanja 1848./49. rukovodila mišlju o mogućoj federalizaciji Monarhije,³¹ pri čemu su hrvatski prvaci vidjeli šansu za uspostavom jedinstva i samostalnosti hrvatskih zemalja. U tom je smislu saziv Sabora 1861. od mnogih hrvatskih zastupnika shvaćen kao nastavak nasilno prekinutih ostvarenja započetih u 1848. Takva očekivanja nisu bila realna na polju nacionalnih, odnosno državno-pravnih pitanja, ali je povratak parlamentarne ustavnosti i građanskih sloboda vratio uvjete za demokratsku raspravu oko postavljanja nacionalnih problema. Stranačko udruživanje, sloboda tiska, parlamentarne rasprave, izborna prava i sl. donosila su na površinu dnevne politike nacionalne, socijalne, gospodarske i kulturne zahtjeve. Gospodarski su se problemi počeli pokretati uz uvođenje liberalnih doktrina o jedinstvenom i slobodnom tržištu, socijalne teškoće su se ublažavale postupnim donošenjem zakona iz socijalne i radničke domene, dok se na kulturnom planu mnogo činilo na otvaranju suvremenih škola, osnivanju kulturnih, znanstvenih, izdavačkih i sličnih institucija. Sabor 1861. je razmatrao mogućnosti utemeljenja raznih institucija potrebnih za moderno funkcioniranje građanskog društva, prvenstveno u onim djelatnostima u kojima se kretala minimalna autonomija Hrvatske. Riječi je bilo o stanju u školstvu, kulturi, znanosti i dr. Na prijedlog Ljudevita

³⁰ Isto, 10.

³¹ J. ŠIDAK, *Studije iz XIX st.*, 20.

Vukotinovića donesena je odluka o osnivanju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti; na prijedlog Josipa Jurja Strossmayera izrađena je zakonska osnova o podizanju Pravoslavne akademije na rang sveučilišta i o otvaranju drugih fakulteta,³² toliko važnih za proširenje domaće inteligencije raznih profila potrebnih za sve razvijenije društvo. Sabor je nadalje zaključio da se osnuje gospodarsko-šumarsko učilište u Križevcima, raspravljao je i o drugim školama i o kazalištu. Na ovom Saboru podnio je zastupnik Tomislav Cuculić prijedlog o formiranju višeg suda za Trojednicu u Zagrebu,³³ pa je sredinom sljedeće godine uveden Sud sedmorice kao vrhovni sud. Prilike suvremenijeg javnog djelovanja nametale su problem izgradnje ili iznalaženja prostora za vođenje državnih financija, za smještaj Muzejske zbirke s knjižnicom, za Matičnu knjižnicu, za Povijesno društvo s knjižnicom, za smještaj buduće JAZU, pa kako je Teatarska kuća u kojoj se održavalo zasjedanje Sabora postala za tu svrhu nepodesna, diskutiralo se i o novoj sabornici.³⁴

Sabor 1861. trebao je dakle u zadanim okvirima rješavati mnoga vitalna pitanja, a zapravo su mu vrlo male mogućnosti stajale na raspolaganju. Temeljito je razmatrao način i opseg obnavljanja zajednice s Ugarskom, položaj Hrvatske u Monarhiji, položaj hrvatskih zemalja uopće i njegovog narodnog zastupstva, trebao je poduzeti korake ka zahtjevu o razvojačenju Vojne krajine, urediti pitanja u vezi s uvođenjem narodnog jezika kao službenog, pri čemu su srpski zastupnici ustali protiv toga da se jezik nazove hrvatskim imenom, pa je nađeno kompromisno rješenje u jugoslavenskom imenu jezika, što se kao umjetno ime nije moglo održati. Sabor je nadalje nastavio tražiti bolja rješenja za uklanjanje ostataka feudalnih agrarnih odnosa, načela otkupa i prava zemljišnog vlasništva, razmatrao je kompleks problema koji je nastao diobama kućnih seoskih zadruga. Nastojao je postaviti temelje suvremenom školstvu, uvesti institucije za unapređenje kulture, znanosti i umjetnosti, zaštititi materijalne ostatke povijesne i kulturne baštine na hrvatskom prostoru itd. Bio je, međutim, raspušten prije nego što je uspio poći dalje od postavljanja problema, ali su ti problemi bili predmetom rasprava tijekom daljnjih godina i decenija.

32 O historijatu Sveučilišta u Zagrebu vidi: *Spomenica u povodu proslave 300 godišnjice Sveučilišta u Zagrebu*, Zagreb, 1969., knj. I i II.

33 *Dnevnik Sabora 1861.*, 50.

34 *Isto*, 48.

Luka Botić, Hrvat rodом iz Dalmacije, bio je zastupnik đakovačkog područja u Saboru 1861. Iz njegova zastupničkog djelovanja vidljivo je da on dolazi iz druge sredine i da su mu mnogi problemi o kojima je Hrvatski sabor raspravljao strani. Rijetko je uzimao riječ, gotovo isključivo radi kratkih intervencija ili pojašnjenja svog priklanjanja tuđim prijedlozima, a sam se nije upustio u davanje svojih. Bio je izabran u školski saborski odbor.³⁵ Nije sudjelovao u diskusijama oko promoviranja bana i krunidbenog čina, ali je svojom primjedbom, rekli smo, uspješno sugerirao Saboru da ne izražava ljubavnosti koje bi mogle stvoriti dojam kako je Sabor zadovoljan što će se krunidbeni čin obaviti jedinstveno za Ugarsku i Hrvatsku. Nije imao što reći u vezi s virilističkim pravima, niti se upustio u razglabanja o tome koja područja trebaju slati svoje zastupnike u Hrvatski sabor. Uzeo je učešće u raspravi o položaju »našeg naroda« u Monarhiji i njegovim perspektivama toga trenutka, o čemu će niže biti više riječi. Njegova suzdržljivost u mnogim pitanjima nije proizlazila iz njegova neiskustva kao zastupnika, kao ni iz već narušena zdravlja (živio je još samo dvije godine), nego zato što su mu ideje ilirizma i revolucije 1848./49. koje su u mnogo čemu nadahnjivale Sabor 1861. bile daleke, kako zbog njegove životne dobi (imao je tada 31 godinu i nije pripadao ilirskoj generaciji) tako i zbog dalmatinskog podrijetla.³⁶

35 *Isto*, 889.

36 Za približe upoznavanje života i političkog profila Luke Botića stoje na raspolaganju sljedeće studije i članci: Luka BOTIĆ, *Vienac*, Zagreb, 1884., XX.; J. BARAC, *Spomenica tridesetgodišnjice hrvatskog pjesnika Luke Botića Splitsanina*, Zagreb, 1892.; A. GAVRILOVIĆ, *Deset pisama Ivana Berčića Vuku St. Karadžiću, Grada za povijest književnosti hrvatske*, Zagreb, 1907., knj. 5.; A. IVIĆ, *Arhivska građa o jugoslavenskim književnicima i kulturnim radnicima*, knj. I, 1723-1887, *Zbornik za istoriju, jezik, književnost srpskog naroda*, Beograd, 1935., knj. IX.; J. RAVLIĆ, Luka Botić, *Jadranski dnevnik*, 1938., br. 196 od 22. VIII, str. 4.; ISTI, *Zašto je Luka Botić s drugovima bio istjeran iz teologije? Vjesnik Hrvatskog državnog arhiva*, Zagreb, 1941., IX-X.; Luka BOTIĆ, *uvod* J. RAVLIĆ, Zagreb, 1949. (*Noviji pisci hrvatski*, knj. 2.); A. BARAC, *Stvarnost u umjetničkom djelu, Grada za povijest književnosti hrvatske*, Zagreb, 1953., knj. 24.; D. BERIĆ, *Oko Botićeve »Bijedne Mare«*, *Književni Jadran*, 1953.; J. RAVLIĆ, *Oko Botićeve »Bijedne Mare«*, *Mogućnosti*, Split, 1954., I, br. 2.; D. BERIĆ, *Još oko Botićeve »Bijedne Mare«*, *Isto*, 3.; J. RAVLIĆ, Luka Botić u Zadru, *Radovi IJAZU*, Zadar, 1954., I.; Prepiska Jovana Jovanovića Zmaja, ur. M. Leskovic i I. Jovičić, Novi Sad, 1957., str. 5-7, Botićeva pisma.; A. PALAVRŠIĆ i B. ZELIĆ, *Korespondencija Mihovila Pavlinovića*, Split, 1962.; D. BERIĆ, *Dva datuma iz života pjesnika Luke Botića, Možnosti*, Split, 1963., br. 10.; ISTI, *Luka Botić i Srbi (u povodu 100-godišnjice pjesnikove smrti)*, *Zadarska revija*, 1964., XII, br. 1.; T. UJEVIĆ, *Split u Botiću, Hrvatska književna kritika*, Zagreb, 1964., VIII.; D. BERIĆ, *Dva pisma Luke Botića, Zadarska revija*, 1964., XIII, br. 8.; B. ZELIĆ-BUČAN, *Stotinjak pisama Mihovila Pavlinovića, Izdanje Historijskog arhiva Split*, 1969., sv. 7.; J. RAVLIĆ, *Botićeva pisma i neka pitanja iz kronologije njegova života, Arhivski vjesnik Zagreb*, 1970., vol. XIII.; B. ZELIĆ-BUČAN, *Luka Botić i regimenta »Ne boj se« pod utjecajem*

Botić se politički izgrađivao u Dalmaciji, koju je od prekovlebitske Hrvatske dijelilo, pored drukčijih državno-pravno-povijesne zbilje, razlika u nivou razvoja društva, drukčiji mentalitet proizišao iz mediteransko-komunalnog feudalnog tipa društva, još jedna vrlo važna politička razlika: dalmatinska sredina, osim zanemarujuće iznimno, nije tada više imala pretenzija da bude središte integracionog procesa. Ona za to nije imala nikakvih preduvjeta, pa čak nije imala ni uvjeta očuvati svoju autonomnost, iako je za tu ideju bilo dosta pristaša. Zagrebačko-karlovačko-varaždinski trokut je, naprotiv, od samog početka formiranja integracionih težnji na jugu Habsburške Monarhije raspolagao s dovoljno ekonomskih i kulturnih uvjeta za ambicije da postane centripetalna snaga, odnosno da odigra ulogu središta oko kojeg bi se trebalo izvršiti političko-državno ujedinjenje ne samo Hrvata nego i Južnih Slavena unutar Monarhije (malo se razmišljalo tada o njezinom raspadu), pa i da postane kulturno središte svih Južnih Slavena od Triglava i Jadrana do Crnog mora.³⁷ Rodoljubi Banske Hrvatske svoje su političke rasprave i akcije vodili tražeći najpovoljnija rješenja za stvaranje čvršćeg temelja za osiguranje hrvatske suverenosti i jedinstva. Naprotiv prve generacije moderno orijentiranih krugova u Dalmaciji nisu tako a priori prihvaćale Zagreb kao konačnu svoju metropolu. Upravo zato što su bili svjesni da centar, kojem se tek trebaju priključiti, leži svakako izvan granica njihove pokrajine Dalmacije mogli su razmišljati i o širim integracijama, kojima Zagreb i ne bi morao biti jezgra. Naravno, postojeći državni okvir, tj. Habsburška Monarhija i povijesna tradicija o državno-nacionalnoj istovjetnosti s ovu i onu stranu Velebita lako su uputili njihov anaksionistički pravac prema Zagrebu, pa se i cijela politička povijest poslije pada Mletačke Republike odvijala u znaku jačanja takvih nastojanja, ali gospodarski i trgovački putevi, nužni za dalmatinsko gospodarstvo, upućivali su je isto tako snažno prema Bosni,³⁸ tada još turskoj

srpske nacionalne propagande, *Kolo*, 1971., IX, br. 3.; S. VUČETIĆ, P. KAZALI, M. VODOPIĆ, Luka Botić, J. Carić, *Izabrana djela*, Zagreb, 1973. U: *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 35.; I. PERIĆ, Luka Botić kao političar, *Radovi ZJAZU*, Zadar, 1979., br. 26.; N. STANČIĆ, *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji*, Zagreb, 1980., pogl. IV i V.; K. PAVIĆ, Bibliografija radova Luke Botića, *Zadarska revija*, 1983., br. 2-3.; ISTI, Politički lik Luke Botića, *Zbornik CDJSB*, Slavonski Brod, 1985., br. 22.; ISTI, Luka Botić u Đakovu, *Đakovo i njegova okolina*, Đakovo, 1985., br. 3.

37 Hrvatski narodni preporod 1790-1848, *Hrvatska u doba ilirskog preporoda*, Zagreb, 1985., posebno uvodna studija N. STANČIĆA, str. 1-30.

38 B. ZELIĆ-BUČAN, *Ekonomska osnova ekonomskog programa narodne stranke u Dalmaciji*, U: *Dalmacija 1870*, Zadar, 1972., 44-45.

zemlji. Za generaciju koja je sazrela u vrijeme Bachova apsolutizma faktički slobodna Srbija postala je zemlja kojoj su se divili i čiju su sudbinu i za sebe priželjkivali.

Istodobno je u Dalmaciji bila prisutna i velikosprska propaganda, uspješna zbog uvažavanja kojim su bile primljene knjige i autoritet Vuka Stefanovića Karadžića, kao i prije njega Dositeja Obradovića, a imponirala je, dakako, i uspješnost borbe Srba za svoju emancipaciju unutar Turskoga Carstva. Luka Botić je pripadao upravo toj generaciji. Najuži krug njegovih prijatelja iz splitske gimnazije (sjemeništa) i zadarske bogoslovije sačinjavali su mnogi od kasnije istaknutih narodnih boraca Dalmacije, tako Mihovil Pavlinović, Nikola Vežić, Mate Ivičević, Ivan Filipović. Shvaćanje da svi štokavci, kako oni kojima je taj idiom materinski jezik, tako i oni koji su ga prihvatili za književni standard, čine jedinstven narod dobilo je sveopće važeće značenje, pa je od shvaćanje jedinstva hrvatsko-srpskog jezika i svijesti da ga govori etnički jedinstven narod do ideje da treba u budućnosti biti taj narod ujedinjen u jedinstvenu modernu naciju, bio je samo jedan korak. To se smatralo prirodnim pravom. Ipak dva su problema uvijek iznova remetila tako idilično zamišljenu budućnost: naziv toga naroda i ime jezika kojim on govori; pitanje metropole činilo se samo tehničkim pitanjem ovisnim o svjetskim zbivanjima. Srbija je pred užom Hrvatskom u očima mnogih mladih Dalmatinaca bila u prednosti, jer je usprkos nominalnog priznanja vrhovne vlasti sultana funkcionirala kao samostalna država. Srbiji se ni ilirsko, kao ni kasnije upotrebljavano jugoslavensko ime nije činilo potrebnim u procesu integracije naroda istog jezika na južnoslavenskom prostoru. Za nju je srpsko narodno ime bilo sasvim primjereno tom zadatku. A upravo je to onda izazivalo otpor onih na hrvatskoj strani koji su doduše htjeli i mogli prihvatiti misao o jednom narodu pod ilirskim ili južnoslavenskim ili jugoslavenskim imenom kao zajedničkim, ali ne i pod srpskim imenom, pa se ubrzo kao pandan srpskome narodnom imenu stavljalo hrvatsko ime kao jednako tko narodno i jezično valjano.

Botić je bio jedan od onih rijetkih u 40-im godinama XIX. st. u Dalmaciji, koji su dosljedno prihvatili Vukovu misao o štokavcima kao Srbima, pa se neko vrijeme smatrao Srbinom.³⁹ Pojava tzv. Srba-katolika u Dalmaciji pod parolom »srpstva triju vjera« može se dakle pratiti već od tih

39 I. PERIĆ, Luka Botić, *Radovi ZJAZU, Zadar*, 270.

godina.⁴⁰ Botić je sebe baš zato smatrao »vatreim rodoljubom«, trudio se da piše ćirilicom, pa je i svoju »Bijednu Maru« napisao tim pismom.⁴¹

Njegova politička aktivnost pada u godinu 1846./47.,⁴² dakle u vrijeme predrevolucionarnog vrenja u Europi i za nemira u Bosni. Tada se okružio grupom tzv. »pobratima« i političkih istomišljenika, čije se drugarstvo temeljilo na želji da se pripreme za budući svoj rodoljubni rad. God 1849. organizirali su tajnu grupu »Ne boj se« i zavjetovali se na neženstvo⁴³ radi slobode za javnu političku djelatnost, za koju su znali da će biti skopčana i s progonima.

Botića je želja da radi za korist naroda i zanos za Srbijom kao slobodnim dijelom tog naroda odveo na jesen 1851. u tu zemlju s planom da, služeći kao učitelj, širi misao o narodnom jedinstvu. Upravo u to doba napisao je svoju prvu pjesmu i dao joj naslov »Srb ide u rat«. Naslov je vrlo indikativan i mnogoznačan. Treba imati na umu česte oružane obračune u Srbiji tijekom 40-ih godina (1842., 1844., pa i 1848./49. rat Srba u ugarskoj potican je iz Srbije), o čemu je Botić bio dobro informiran i po svom temperamentu mogao željeti u tome sudjelovati, smatrajući te pojave važnim za cijeli južnoslavenski prostor, ali treba imati na umu i to, da je tada sebe smatrao Srbinom i da je svoju odluku o napuštanju bogoslovije donio radi odlaska u Srbiju. Svakako odlazak u Srbiju bio je odlučujući čin, čak sudbonosni rez u Botićevu životu, kojim je on s razgovora i maštanja u društvu školskih drugova prešao na poprište bitke za ostvarenje svojih ideala. Pokazat će se da je Botiću u Srbiji poprište rada za misao o narodnom jedinstvu bilo vrlo ograničeno, što ne umanjuje, nego naprotiv povećava Botićevu tragičnost.⁴⁴ U Srbiji on nije ostvario svoja očekivanja; prije bi se moglo reći da je bio upotrebljen za planove Ilije Garašanina da agitira za velikosrpstvo u »srpskim« zemljama Austrijske Monarhije, posebno Bosne i Hercegovine i »Primorja«. Botić je prijateljima u Dalmaciji, koji su imali na umu istu zamisao, savjetovao da ne

40 O toj pojavi vidi i kod: I. PERIĆ, *Pero Čingrija*, Dubrovnik, 1988., 32 i dr.

41 STANČIĆ, *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta*, 99.

42 *Isto*, 76.

43 Botićevo pismo N. Vežiću, pisano u Đakovu, 6. III. 1855., D. BERIĆ, *Dva pisma, Zadarska revija*, 287.

44 O Botićevim pripremama za put u Srbiju, odlasku, putovanju preko Bosne i o ishodu tog pothvata, pored ostale literature o Botiću vidi: STANČIĆ, *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta*, 97-98.; PERIĆ, Botić, *Radovi ZJAZU*, 265-267.

odlaze u Srbiju, nego da agilno šire po Dalmaciji ideju o jedinstvu sa srpstvom. Takve preporuke slao im je posebno za vrijeme rusko-turskog, tzv. Krimskog rata.⁴⁵ Sam je brzo napustio Srbiju. Nije se vratio u Dalmaciju, ponešto zbog siromaštva svojih roditelja i gubitka interesa za nastavak studija bogoslovije u Zadru, a manje zbog nepostojanja mogućnosti za neko zaposlenje u rodnom Splitu. Otišao je najprije u Bosnu, gdje se mislio nastaniti. Vjerojatno je želio i tamo raditi na širenju (veliko)srpske misli Garašaninova kruga, ali odlazi u Zagreb već početkom 1852. na sugestiju Matije Bana. M. Ban, nekadašnji franjevac u Dubrovniku, književnik srpske orijentacije, predavao je na Liceju u Beogradu francuski jezik i bio još od 1845. kao odgojitelj kćeri kneza Aleksandra Karađorđevića povjerljiva osoba srpske vlade i Ilije Garašanina. Garašanin je u to vrijeme bio ministar unutarnjih poslova (1843.-1852.), a zatim i predsjednik vlade (1852.-1853.), inače vrlo značajna figura srpske povijesti druge polovice XIX. st. Njegov spis »Načertanije«, sastavljen 1844., postao je temeljni akcioni plan aktivnosti Srbije s ambicijom da odigra ulogu »Pijemonta« u stvaranju jedinstvene i nezavisne države Srbije, ujedinjene od zemalja prvenstveno pod turskom, ali i pod austrijskom upravom, koja bi imala izlaz na Sredozemno, odnosno na Jadransko i po mogućnosti na Egejsko more.⁴⁶

U Zagrebu, koji se trudio da bude jezgra nacionalnog okupljanja, postojala je malobrojna skupina ljudi oko Andrije Torkvata Brlića koja je bila povezna s Matijom Banom i istovjetne prosrpske političke orijentacije. Njoj je idejno pripadao i Dalmatinac Ladislav Vežić, urednik »Obćeg zagrebačkog koledara«. U toj je publikaciji za godinu 1850. pretiskao iz knjige Vuka

45 M. PAVLINOVIĆ, O životu L. Botića, predgovor u »Luka Botić, Pjesme«, Zagreb, 1885.; STANČIĆ, *isto*.

46 O kompleksu europske politike 40-ih i 50-ih godina XIX. st. uperene protiv širenja Rusije i Austrije na teritorij raspadajuće Turske Carevine, poznatom pod pojmom istočnog pitanja, a u koje su se planove pokušavali s više ili manje izgleda za uspjeh, uključiti i političari skloni radikalnim rješenjima Zapadnih i Južnih Slavena, odnosno političari iz zemalja ugroženih od ruske, turske ili austrijske dominacije, nije moguće ovdje detaljnije govoriti. Garašaninovo »Načertanije« nastalo je također u kontekstu tih zbivanja i posebno aktivnosti poljske emigracije. Iste te 1844. godine formirano je u Beogradu tajno društvo radi propagande u jugoslavenskim zemljama. Naponinjem da je i Botić, tražeći kontakt s ljudima, koji su na Srbiju gledali kao na aktivnog oslobodilačkog i političkog faktora unutar Južnih Slavena, ušao u krug djelatnika upravo oko Garašaninovih planova, a je li mu bilo dopušteno da ista sazna o postojanju toga tajnog kruga ne znamo. Mnogo je vjerojatnije da je on bio samo registriran od strane vrha tog kruga kao osoba koju bi se po potrebi moglo upotrebiti. Za najosnovniju orijentaciju o Garašaninovom »Načertaniju« i historiografskoj literaturi o tom problemu vidi: *Enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb, 1986., knj. 4, str. 318-319.

Karadžića »Kovčežić za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona«, objavljene u Beču 1849., članak »Srbi svi i svuda«, a godinu dana kasnije u istoj publikaciji donio statističke podatke o narodima na našim prostorima (prema Šafariku), koji svode Hrvate uglavnom na čakavce.⁴⁷

Botić se nadao da će u tom krugu naći uvjete da se bavi književnim i drugim radom. Dobio je bio zaposlenje baš kod Ljudevita Gaja, koji je također od zabrane ilirskog imena (1843.) i gubitka vodstva u Narodnoj stranci stupio u tajnu vezu s emisarom poljske emigracije u Beogradu F. Zachom i s društvom koje je 1844. bilo ondje osnovano radi (protuaustrijske i protuturske) jugoslavenske (ili velikosrpske, ovisno o tome kako ju je koji politički djelatnik shvaćao) propagande. Gaj je od tada Srbiju smatrao »sredotočjem« buduće zajedničke države.⁴⁸

Kako je zbog apsolutizma u Monarhiji javni život Zagreba, kao i drugdje, bio mrtav i njime vladala apatičnost, a posao u tiskari Ljudevita Gaja bio za Botića iscrpljujući, on se nije mogao baviti književnošću, tim - kako je govorio - osnovnim sredstvom za svoj politički angažman, to je ubrzo uz pomoć obitelji Brlić i uz preporuku Vuka Stefanovića Karadžića đakovačkom biskupu Strossmayeru⁴⁹ otišao već u veljači 1852. u Đakovo, da bi radio kao pisar s dužnošću nadglednika na biskupskom vlastelinstvu. Iako se, dakle, Botićev plan o djelovanju u Srbiji nije ostvario onako kako ga je bio zamislio, ipak je važno napomenuti da je on, radeći na realizaciji toga plana, uspostavio kontakte sa značajnim osobama idejne orijentacije temeljene na shvaćanjima Vuka Karadžića i političke aktivnosti Garašaninova kruga.⁵⁰

Đakovo, mjesto, priroda i klima, ljudi i njihovi običaji, bili su Botiću strani. On se u toj sredini samo donekle snašao, ali se nije dobro osjećao. Vezao ga je tu prihvatljiv posao i egzistencijalna sigurnost, koja mu je omogućila da se bavi književnošću, ali vjerojatno i politički razlozi, jer je kod biskupa bio bolje zaštićen od progona vlasti. Jednog momenta je ipak pokušao otići u Valpovo za pisara na sudu, što mu nije uspjelo zbog loše političke reputacije. Bio je označen kao »bundžija koji je iz Turske došao«.⁵¹

47 STANČIĆ, *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta*, 92-93.

48 J. ŠIDAK, Ljudevit Gaj kao historiografski problem, U: *Kroz pet stoljeća hrvatske povijesti*, Zagreb, 1961.; M. ŽIVANČEVIĆ, *Literatura o Ljudevitu Gaju, Croatica*, 1973., 5.

49 Botićevo pismo N. Vežiću pisano u Đakovu 6. III. 1855., BERIĆ, *Dva pisma, Zadarska revija*, 299.

50 *Isto.*; ISTI, *Botić i Srbi*.

51 Pismo Botića Ignjatu Brliću 21. 2. 1855., PAVIĆ, *Botić u Đakovu*, 80.

Ostao je u stalnom dopisivanju s Brlićevim krugom. U privatnom životu pratile su ga nesreće do tragedija, dok je objavljivanje njegovih književnih ostvarenja uzrokovalo uhićenje izdavača⁵² i zabranu objavljivanja Botićevih tekstova.⁵³ Za neko vrijeme bila mu je oduzeta putnica, a izložen je i drugim na izgled manjim pritiscima. Čak je i od strane svojih istomišljenika savjetovan da prekine dopisivanje s prijateljem Ignjatom Brlićem, koji je tada studirao u Zagrebu, da ne bi izazvao protiv njega i sebe vlast. Sve je to Botiću bilo teško podnositi.⁵⁴

U historiografiji su nedovoljno jasno objašnjeni odnosi Botića i Strossmayera. Uglavnom vlada mišljenje da je Botićev prilično neukrotivi temperament, tako čest kod Dalmatinaca, koji tvrdokornošću dokazuju dosljednost i hrabrost, bio razlogom što odnosi Botića i biskupa Strossmayera nisu mogli biti uvijek skladni.⁵⁵ Iako koncepcija Strossmayerova o budućem ujedinjenju Južnih Slavena nije bila identična Garašaninovoj, pa ni Botićevoj, čini se ipak da razlike u mišljenjima nisu stvarale neku veću poteškoću u odnosima Strossmayera i Botića. Strossmayer se prema Botiću odnosio kao prema svom službeniku, dakle vjerojatno nije s njim raspravljao o svojim političkim stavovima, ali je sigurno znao kojem političkom pravcu Botić tendira. Za uspostavljanje političke suradnje nije ta razlika Strossmayeru smetala i on će je uspostaviti onda kada mu bude potrebna. Strossmayer je lako zapazio Botićeve kvalitete kao čovjeka koji osjeća i zna narodne potrebe, koji je spreman za njih se boriti, a cijenio ga je i kao pokretača kultuno-društvene aktivnosti u Đakovu. Nastojao je da ga izvuče iz nepriličnog života i lošeg društva, čemu se Botić prepuštao u pomanjkanju prave društvene dinamike, premda je zapravo osuđivao raskalašenost i seksualnu slobodu, smatrajući ih razornim za odnose u elementarnoj jezgri društva i naroda, tj. u obitelji.

Kada je 1860. za vrijeme zasjedanja Pojačanog carevinskog vijeća i biskupove odsutnosti iz Đakova, a u posebno pooštrnom vladinom nadziranju zbog teške situacije u kojoj se država našla, zaprijetila opasnost da neki od biskupovih činovnika, a među njima dakako i Botić, budu uhićeni pod

52 Lj. LONČAR, Progoni Mirka Bogovića i Ivana Filipovića zbog književne djelatnosti, *Grada za povijest književnosti hrvatske*, Zagreb, 1978., knj. 32, 179-216.

53 Botićevo pismo Vežiću iz Đakova 6. 3. 1855., BERIĆ, *Dva pisma*, 287.

54 PAVIĆ, *Botić u Đakovu*, 78-81.

55 M. CEPELIĆ - M. PAVIĆ, *Josip Juraj Strossmayer biskup bosansko đakovački i sriemski*, Zagreb, 1900.-1904.; PAVIĆ, *Botić u Đakovu*.

sumnjom da pripremaju protuvladine akcije, odnosno pripadaju nekoj tajnoj organizaciji radi rušenja Carevine, što je zapravo policija uperila protiv samoga biskupa Strossmayera zbog njegovih vrlo razgranatih veza s utjecajnim osobama slavenskoga svijeta, biskup je po povratku u Đakovo zatražio od svojih službenika da potpišu izjavu i dadu prisegu kako se protudržavnom aktivnošću ne bave. Botić je bio jedini koji je odbio to učiniti, pa i uz cijenu gubitka dotadašnjeg zaposlenja.⁵⁶

Ubrzo poslije ove za Botića nepovoljne epizode Strossmayer ga s puno povjerenja šalje u Dalmaciju, da na licu mjesta izvidi prave dimenzije sukoba između autonomaša i aneksionista,⁵⁷ odnosno da sugerira kakve bi političke akcije trebali poduzeti pristaše sjedinjenja u ovom momentu kada se činilo da postoji u Beču pozitivno raspoloženje prema sjedinjenju Dalmacije s Hrvatskom. U prosincu 1860. splitska je općina u reagiranju na deputaciju Banske konferencije vladaru, koja je tražila priključenje Dalmacije užoj Hrvatskoj i Slavoniji, započela organizirati svoju delegaciju koja bi u ime Dalmacije izrazila kralju u Beču želju da Dalmacija ostane autonomna. Narodnjaci Splita, kao i uopće primorskih gradova, osim Dubrovnika, bili su tada još malobrojni i nisu se mogli uspješno suprotstaviti autonomaškoj grupaciji oko splitskog gradonačelnika Antonija Bajamontija.

Upravo u tom tako važnom trenutku dolazi Botić potajno u Split. Njegova misija, a time i zamisao Strossmayera, nije ostala bez rezultata. Po pričanju M. Pavlinovića, za boravka Botićeva u Splitu stari su se gimnazijski prijatelji iz regimente »Ne boj se« krišom sastajali nekoliko večeri u stanu jednog od prijatelja, tada profesora Antuna Bakotića, kako bi se dogovorili što bi trebalo učiniti za hrvatsku integracionu ideju. Nakon Botićeva odlaska, uputili su se Pavlinović i »njekoličak popa i fratara u cič zime« kroz dalmatinsku zagoru, tzv. Krajine, da potiču aneksionističko raspoloženje u narodu, koje bi trebalo doći do izražaja za vrijeme skorih izbora za Dalma-

56 PAVIĆ, *Botić u Đakovu*, 92-93.; PERIĆ, Botić, *Radovi ZJAZU*, Zadar, 274.

57 Još od ljeta 1960. a u povodu pisanja lista »La voce dalmatica« od 7. VII. da se zemljišne knjige u Dalmaciji trebaju voditi na talijanskom jeziku kao navodno jeziku javnog života Dalmacije, koja da je »slavenska« po narodnosti a talijanska po kulturi, što će ostati trajni slogan autonomaša talijanske orijentacije, nastao je pravi polemički rat između pristaša te teze i zastupnika hrvatskog jezika kao službenog. U ove posljednje uvrstali su se dio gradske inteligencije i sva pučka, mahom franjevačka i uopće svećenička inteligencija. G. NOVAK, *Pitanje sjedinjenja*; STANČIĆ, Nacionalna integraciona ideologija dalmatinskih narodnjaka.

tinski sabor.⁵⁸

Pavlinović i fra Gabro Puratić obišli su područje između Cetine i Krke, sve samostane i manastire, župničke i parohijalne kuće, ugledne Hrvate i Srbe na tom prostoru, uključujući dakako i gvardijana kninskog franjevačkog samostana Stjepana Zlatovića, arhimadrita Jeroteja Kovačevića, utjecajna Srbina Stevu Vujatovića Šarova i druge. Na tom putu bila je sastavljena adresa kralju s potpisima mnogih osoba sa spomenutog područja u prilog aneksije kao protuodgovor Bajamontijevoj namjeri, a Jerotej Kovačević ju je trebao odnijeti u Beč. Istodobno je bila upućena adresa s 200 potpisnika »iz okoliša Splita« Strossmayeru. Možemo pretpostaviti da je tu adresu Strossmayer očekivao, odnosno da ju je preko Botića »naručio« od dalmatinskih narodnjaka.

Strossmayer je našao dakle u Botiću pogodna suradnika, pa je jasno da ga je želio vidjeti kao zastupnika u Hrvatskom saboru 1861. tim prije, što mu je jednako kao i Botiću ležalo na srcu pitanje priključenja Dalmacije sjevernoj Hrvatskoj kao prvog koraka na putu daljnjeg ujedinjavanja. Bilo je realno očekivati, da će se na tom Saboru naći legalno izabrani zastupnici iz Dalmatinskog sabora, kojima bi Botić bio bolje pri ruci od drugih zastupnika Hrvatskog sabora, a s kojima bi Strossmayer mogao stupiti u vezu preko Botića. Svakako bi i kod rasprave odnosa s Ugarskom i pitanja zajedničkih poslova s cijelom Monarhijom Strossmayerova politička linija stajala mnogo bolje da je Dalmatinski sabor uputio svoje narodnjačke predstavnike u Hrvatski sabor, jer je bilo poznato da je u Dalmaciji i među narodnjačkim snagama vladala prilična odbojnost i nepovjerenje prema Ugarskoj, a i uloga Botića u tom slučaju bila bi u Saboru 1861. značajnija. Međutim, rekli smo, autonomaši su u Dalmatinskom saboru 1861. imali prevlast, pa su odbili kraljev prijedlog da pošalju svoje zastupnike u Hrvatski sabor.

Botićev izbor za zastupnika đakovačkog kotara (za grad Đakovo izabran je bio Botićev prijatelj, ali ne i istomišljenik Mirko Horvat) u Hrvatski sabor 1861. obavljen je zalaganjem Strossmayera, a taj je izbor usko bio povezan s dalmatinskim pitanjem koje, međutim, nije došlo na dnevni red saborskog razmatranja. Tako ni angažiranje Botića u Hrvatskom saboru nije moglo biti izvan objektivno zadanih okvira.

58 PAVLINOVIĆ, uvodna riječ u knj. Botić, *Pjesme*; STANČIĆ, *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta*, 145.

Botić je spadao među one zastupnike Sabora 1861. koji su najmanje bili voljni da Banska Hrvatska obnovi zajednicu s Ugarskom, budući da se gubila privlačnost ideje o sjedinjenju Dalmacije s Hrvatskom ukoliko bi se ova našla ponovno u zajednici s ugarskim zemljama.

Iako je u đačkim danima bio pristaša srpske ideje kao temelja ujedinjenja i oslobođenja naroda i davao Srbiji vodeću ulogu u ostvarenju takvih planova, na ovom Saboru⁵⁹ je bez većih idejnih poteškoća i zapreka označio užu Hrvatsku i središtem okupljanja u koje su uperene, kako je rekao, oči našeg razjedinjenog naroda. Tim je opasnije upravo te središte učiniti sastavnim dijelom Ugarske, ovisnim o Pešti. Botić je rukovođen interesima »našeg naroda« strahovao od unije s Ugarskom, jer »kad bi takovoga ranjenoga i raskomadana naroda najčilija i najkrepčija strana, ona strana, od koje naš narod upravo očekuje spas i preporodjenje, sebe bezumno žrtvovala, da ne kažem robstvu supremacije mađjarske, budućoj pogibelji toga ropstva; kada bi ta jača strana našega naroda naumljenim savezom u Ugarskom više štetovala no se koristila; ni jednu staru ranu ne izvidala a drugih novih zadobila, nebi li to bilo metati nakocku budućnost našega čitavoga naroda?«⁶⁰ Banska Hrvatska je dakle »najčilija i najkrepčija strana« od koje »naš« rascjepkani narod očekuje prosperitet. Taj je narod, kaže Botić, razdijeljen na tri vjerozakona (katolički, pravoslavni i muslimanski), u dvije države (Austriju i Tursku), u četiri međusobno suprotstavljene uprave (onu u Beču, u Pešti, u Carigradu i valjda u Beogradu), na tri strana jezika (njemački, mađjarski i talijanski), dva slova (latinicu i ćirilicu), na tri ili četiri imena (hrvatsko, srpsko, slovensko, a u četvrto nije siguran). Tom narodu Botić u svom govoru ne daje nikakvo nacionalno ime, nego ga jednostavno naziva »naš«.

On je svakako znao za postojeće razlike između jugoslavenske i srpske opcije. U polemici sa zadarskim autonomaškim listom »La voce dalmatica« 1861., u prilog sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom, označio je sebe Hrvatom.⁶¹ Botić je pisao svoju »Bijednu Maru« 1857. ćirilicom, iako mu nije bilo lako pisati tim pismom, kako se vidi iz sačuvanog rukopisa.⁶² Tim pismom

59 *Dnevnik Sabora 1861*, govor Botića na str. 316-320.

60 *Isto*, 316.

61 Klevetnikom Voce Dalmatica, *Pozor*, Zagreb, 1861., br. 130.

62 Rukopis je našao Jakša Ravlić 1932. u splitskom Arheološkom muzeju a sada se nalazi u Muzeju grada Splita.

napisano djelo bio je predao za objavljivanje 1860. svom prijatelju i istomišljeniku Ivanu Filipoviću, izdavaču kalendara »Narodna knjiga«, ali to Filipović nije učinio. Godinu dana kasnije, tj. 1861., Botić ju je prepisao i uz stanovite preinake objavio latinicom kao samostalnu knjigu. Da li se možda Botić, pod utjecajem Strossmayera, kojem je 1862. posvetio svoju drugu knjigu »Petar Bačić«, ili na isti način i iz istih razloga kao i njegovi gimnazijski prijatelji (Pavlinović i drugi) upravo u toj 1861. godini počeo kolebati u svom vjerovanju da su svi štokavci Srbi, trebalo bi tek istražiti, no ni u tom slučaju ne bi on, kao uostalom ni većina tadašnjih javnih djelatnika, prestao smatrati da su svi Južni Slaveni istog jezika jedan narod.

Na Saboru 1861. izrazio je misao da bi stvarno federativno preuređenje Monarhine uz dosljedno provođenje ustavnog upravljanja moglo spriječiti centralizaciju i germanizaciju, te otvoriti proces socijalnog napretka i spriječiti daljnje siromašenje puka.⁶³ Time je Botić izrazio mišljenje da državno-pravno pitanje i gospodarski napredak i socijalne probleme smatra dijalektički ovisnom cjelinom. Botić je bio mišljenja da sve ono što vodi bliže Beču vodi i jačanju centralizma, tako ubitačnog za razvoj ostalih naroda. Stoga nije ni njemu preostalo ništa drugo nego da glasa za prijedlog osrednjeg odbora, tj. za uniju s Ugarskom uz jamstva o zaštiti hrvatske autonomije. O onom drugom pitanju, o pitanju hoće li Hrvatska sudjelovati u radu Carevinskog vijeća, priklonio se manjinskoj grupi oko Strossmayera, koja je smatrala da takav kraljev prijedlog treba ozbiljno razmotriti. Botić je pritom bio motiviran dalmatinskim pitanjem. Njemu je moralo biti teško što je Hrvatski sabor prihvatio poznate stavove, a kojima se uglavnom i sam priključio, jer je time njegova Dalmacija, koju je ostavio da bi širio ideju o ujedinjavanju, bila osuđena na izolaciju za sasvim neodređeno vrijeme.

63 Botić je bio posebno osjetljiv na siromaštvo i bijedu nižih slojeva, jer ju je sam bolno osjetio. O problemu zaduživanja seljaka, oslobođenih od kmetstva a materijalno neosiguranih u novim uvjetima privređivanja, napisao je tijekom 1860. dva članka u zagrebačkom »Gospodarskom listu«, PAVIĆ, *Bibliografija radova Botića*.

Tereza Ganza-Aras: LUKA BOTIĆ, DEPUTY OF THE CITY
OF ĐAKOVO IN THE CROATIAN SABOR (DIET) IN 1861
IN THE CONTEXT OF THE POSITION OF THE
CROATIAN NATION IN THE MONARCHY

Summary

The 1861 convention of the Croatian Sabor (Diet, parliament) was caused by the grave internal and international situation of the Habsburg Monarchy and was therefore utterly different from its regular sessions in terms of the constitutional order; to be discussed were important issues concerning the very survival of the Monarchy and the role of the Croatian nation in it. It was to be decided whether the Croatian Sabor should send its delegates into a common state parliament and what its attitude toward Hungary should be like. These guidelines, given by the Emperor and within which the Sabor was to act, were contradictory in terms of the constitutional law, because, on the one hand, they reflected the tendency that the *Trojednica* (i. e. the *tricomponent Kingdom of Croatia, Slavonia and Dalmatia* - remark by translator) should be among those lands included into the Imperial Council and that it should be imposed the recognition of common affairs (so that, even after the crackdown of absolutism and the introduction of civil rights and parliamentarism, the ruling Viennese circles should have a clear path to the furtherance of centralism) and, on the other hand, it in fact gave the Hungarians the right to restore Hungary within its historical borders. The Sabor refused to participate in the Imperial Council and accepted to restore the ties with Hungary, requiring a certain amount of autonomy. Luka Botić was also in favor of this solution; however, it was very clear from his speech that he very reluctantly decided in favor of the restoration of the ties with Hungary and he only acted so under the circumstances that could not be altered. In his speech he emphasized that only such federative transformation of the Monarchy, which would eventually turn it into a union of sovereign nations, would ensure its successful development and, further, that a stable legal system and social legislation would reduce poverty.

Otherwise, Botić' ideal was the unification and liberation of the nation living in the South Slav area. What he understood as a unique nation were all those using the *Illyrian* standard as a literary language. In his view, at least part of that nation which was living within the Austrian borders could be united in one federal unit of the Austrian Monarchy so transformed. But because after the February patent it was hard to imagine that the Monarchy would actually be transformed on a federative basis, Botić had decided to vote in favor of the restoration of the ties with Hungary, although this meant an unlimited postponement of the unification of Dalmatia with the northern part of Croatia; the idea Botić had been advocating, inspired by Strossmayer a few months prior to the 1861 Sabor session,

